

רעות גדון לכשלוך. השימוש בפתרונות לא־טבעיים כמו שאול כאן בצורה מלאכותית מ"מאה שנים של בדידות", אך שלא כבספרו של מרקס אין מעשי־הנס והכשפים תואמים את ההתרחשויות או את האווירה בה הם נעשים. דומה כאילו מהתל המתבר בקוראים בהזדקקו לאלה, או עושה בהם שימוש להנאתו.

עוז אינו מגלה ענין במאורעות החיצוניים; מובנת תחושת חוסר־האונים שלו מול פני מאורעות רבי־עצמה, כמו השתלטות הנא־צים על אירופה, שלטונו השטני של סטאלין על חלק גדול מאירופה, התלקטות יהודים ניצולים בארץ־ישראל והמאבק על קיומה של מדינת־ישראל. הוא אף אינו מאמין באפשרות לבניית עלילה בעלת משמעות פנימית המבוססת על זרימת תודעה. כוחו הנאראטיבי אינו עומד לו לבנות סיפור־מעשה שהמאורעות בעלי־המשמעות ישתברו במוקדו. הריהו בוחר לו, אפוא, פתרון פשטני: הוא מסיע את גיבוריו על־פני כל הזירות של הקיום היהודי בדור האחרון, תוך שהוא נזקק לרבדי סגנון שונים ללא שיטה, כדי לנקוט עמדה כלפי המתרחש: אירוניה, סאטירה, סימבוליזם גס הגובל באליגוריה, זרימת־תודעה ואף נאטוראליזם וולגרי, בלי שתהיה הצדקה פנימית למעבר מסגנון אחד למשנהו. רוב האפיזודות המועלות ברומן עומדות בפני עצמן—חלקן אף יפות כשלעצמן—אך המעבר מן האחת לחברתה שרירותי ומלאכותי. יסודות מספריו הקודמים של עוז, כגון החרדה מפני התערבות של כוחות שלטון נסתרים בחיי הפרט, ייחוס כוחות הרס ליסוד הנקבי שבאדם ושאר יסודות שזכו לפיתוח סיפורי, תוזרים כאן כמובנים־מעצמם ומופיעים שרירותית באפיזודות שונות.

הנסיונות לקשור את קורות הגיבורים בסוף הספר למאורעות שהתרחשו בראשיתו או באמצעו על־ידי גילגולם במקום אחר או בגיבורים אחרים (קצת בהשפעת עגנון, הרבה בהשפעת מרקס) אך הם אינם משכ־נעים, כי תפורים הם בחוט גס והיסודות האליגוריסטיים שבהם אינם הולמים את

יופיטר בתלתליו האמברוזיים (כמאמר היי־נה), באחד מרגעיו היותר נדירים, כנראה. הבנתו של גיתה בטיבה של מלאכת הספרות אין דומה לה בדקותה; כך, למשל, הוא מספר על רומן סיני שקרא, ובדייקנות של בעל־מלאכה מעולה הוא מצטט: "שמעתי את העלמות החביבות צוחקות, וכשראיתי אותן והנה הן יושבות על כסאות קלועים נאים"—והרי לפניך מצב אהוב ביותר, שכן אין להעלות על הדעת כסאות קלועים אלא ברוך רב ובקלות יתירה". ובדברו על האמנות מעיר הוא מתוך שיכחה גמורה: "צרת האמנות שאין איש רוצה לשמוח ביצירות שנוצרו, אלא כל אחד מתאוה ליצור בעצמו"—לטוב־המזל הצליחו לא מעט דברים מעין אלה לעבור את המסגרת של אקרמן, שנהג חשיבות מרובה במורו, ולהגיע אל הכתב. דומה שעל כרחו של זה מצליחה דמותו של גיתה להיחלץ, בדי־עמל, מן השטחיות המיוחדת להילה האולימפית, ולהתאים עצמה לדברים שכתב ביומנו פאול קליי האסתנים: "גיתה הוא הגרמני היחיד שאפשר לסבול אותו".

ל.ד.

לגעת במים לגעת ברוח

עמוס עוז נטל לעצמו חירות גמורה לבדות עלילה שרירותית עשויה יסודות ריאליים ודמיוניים שאינם מתרפבים כדי מערכת בעלת משמעות ומובן. שלד העלילה מת־קיים בזכות שני הגיבורים—בעל ואשה שדרכיהם נפרדו בראשית מלחמת־העולם השניה וחזרו ונתאחדו ערב מלחמת־יוני—ובזכות סידור המאורעות על־פי סדר התרחשותם. אולם לא די שאין המאורעות נובעים זה מזה על־פי הגיון כלשהו (ע. עוז כופר בקיומה של סיבתיות גלויה בהתפתחות המאורעות) אלא שגם רמזיו השקופים, הג־סים לעתים, לקיומם של סמלים אינם אלא פתיגות מטעים—כל נסיון לקשר ביניהם ולמצוא רובר של משמעות מאחרי המאו־

* עמוס עוז: לגעת במים לגעת ברוח; עם עובד / ספריה לעם, 1973; 188 עמ'.

דור או דורותיים וסופג ריחות ומראות אחרים ; מבנה אנושי, אישי, נשי אחר. שירה אחרת, עשויה אדמה ושמשי ושמיים תכולים ושנאת מלחמות ותפילות לאלוהים. והרי עליך להתפשט את מחלצות אי-האמונה והציניות ושבירת הערכים ולהינשא לתוך עולם אחר, של אסתר ראב, ונדמה כי האירוניה הגדולה ביותר טמונה במעשה זה דווקא : היא, הזקנה, בת השבעים-פלוס, היא התמימה, בעינינו, היא האידיאליסטית, היא המאמינה, ואנחנו, ששנותינו פחות מ- מחצית שנותיה, מבססים לשווא. יש לה "משאלות" (65) שאנחנו מציאים מרשימת המשאלות שלנו פשוט מתוך מעשיות : מה טעם נשאל את שאין לקבל ? "אני רוצה עצים יפים — / ולא מלחמות ! / וכתונת-פסים / ולא מדי-צבא / לכל יקירי ; / אני רוצה גשם / ותלמים מוריקים ; / ובתים מלאים / תינוקות ; / ...ואצטרובלים על מצע ריחני / של מחטים — / תחת ארנים".

השירים עשויים חמרים בסיסיים ביותר. החשובים שבהם : אדמה, גשם, נרקיסים, תינוקות, שמיים כחולים, שלום. ההתעסקות בחמרים אלה יפה, תמימה, שקוית-נעורים. מלאכת השיר טבעית, מתמזגת, אמיתית, שופעת בכנות ובטבעיות—כמו החמרים עצמם. אין שעשועים, אין להצטנף מאחרי לשון וטכניקה, אין נסיונות לומר את הדבר רים אחרת. אדמה, גשם, נרקיסים — — — דברים באנאליים ? כמו החיים, כמו המות, וזה נושא השירה...

אסור לבכות, אסור להתמרד. מותר להת-אכזב ולהביט אל השמיים ולומר שוב ושוב : "אל תאפיל ימי האחרונים... תן לי לתלוש נרקיסים / בשמורת-גנך / האסורה, / לזרקם לרוח, / ולו רק פעם אחת / כאילו עוד מלא האסם / כל טוב". (ע' 126)

מעל ומעבר להשלמה עם הזקנה ועם המוות, מעל ומעבר לאמיתות המפחידות והמאכזבות של החיים, משחקת אסתר ראב בצעצועי-הילדות. זה, כנראה, הפתרון האישי, הסחת-דעת, אולי, העמדת-פנים, או נסיון להוסיף ולזרום בלי לשנות כיוון : "ואני גדולה / ומבקשת להיות ילדה, / בוכיה מצער, /

הבעיות המורכבות האמורות להשתקף בעדם.

עוז אינו חייב, כמובן, לכתוב רומן על-פי מתכונת מקובלת. רשאי הוא לנצל כל טכניקה סיפורית מקובלת, או ליצור כלים חדשים שיהלמו את מושאי התמודדותו, אך חירות היוצר אינה בלתי-מוגבלת—לא כל צירוף שרירותי של אפיזודות הכתובות במידות שונות של אינטנסיביות מתקשר כדי יצירת-אמנות. יתר על כן, נראה לי כי תחושתם של קוראים רבים שעוז מהתל בהם, או מזלזל לכאורה באינטליגנציה שלהם, יש לה הצדקה ; התחכמויות דוגמת כינוי חתוליה של סטפה בשמות שופן ושופנהאור, העמדת הפסל האפריקאי זקוף האבר הזכרי מול הבתולה של מאטיס, תי-אור משלחת-השלום של ההיפית לעקבה, יציאת אודרי התמהונית ויותם המטומטם אל הגבול ועוד "המצאות" רבות אחרות, המרמזות ללא כיסוי על משמעות-שמעבר, יש בהן כדי להעליב את הקורא.

כשלעצמי, נדהמתי גם מקלות-הראש שנהג עוז בחומר על סבלות היהודים בתקופת הכיבוש הנאצי (הפרק על נדודי פומראנץ ביער), או על סבכי המשטר הסטאליניסטי (המגיע לשיא הגיחוך בתיאור פגישתה של סטפה עם סטאלין).

במעט רצון טוב אפשר, כמובן, לחשוף ברומן השקפת-עולם כוללנית שבהפשטתה עברה את גבול הפשטנות על רכיבי יחסים הבינאישיים ועל רכיבי היחסים בין קבוצות אתניות, אך דומה כי הכשלון האמנותי של הרומן אינו מצדיק הענקת אשראי של התיח-סות רצינית אל השקפת-העולם המובלעת בו.

א.ז.

תפילה אחרונה

כמאה שירים ישנים וחדשים של משוררת ראשונה, ראשונית. אתה קורא אותה ממרחק

* אסתר ראב : תפילה אחרונה (שירים) ; עם עובד, 1972 ; 142 עמ'.